

© BELETRINA, 2025. VSE PRAVICE PRIDRŽANE.

Brez predhodnega pisnega dovoljenja Beletrine je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnemkoli obsegu ali postopku, vključno s fotokopiranjem, tiskanjem, javnim interaktivnim dostopom ali shranitvijo v elektronski obliki.

Vse informacije o naših knjigah so dostopne tudi na: WWW.BELETRINA.SI

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6-311.2
821.163.6.09Kosmač C.

KOSMAČ, Ciril

Balada o trobenti in oblaku : celovita / Ciril Kosmač ; [spremna beseda
Andraž Gombač]. - Ljubljana : Beletrina, 2025. - (Zbirka Beletrina)

ISBN 978-961-298-426-7
COBISS.SI-ID 228959491

Ciril Kosmač
BALADA O TROBENTI
IN OBLAKU
celovita

Bralki, bralcu

Knjiga, ki jo držiš v rokah, ni zgolj nov ponatis Kosmačeve *Balade o trobenti in oblaku*, slovenske klasike, prevedene v kar petnajst jezikov, temveč njena prva celovita izdaja. Približno štirinajst odstotkov besedila – več kot 7400 besed – zlepa ne najdeš v prejšnjih natisih te edinstvene pripovedi, ki je s knjižnimi izdajami v letih 1964, 1968, 1973 in nazadnje 1978 že segla globoko v mnoge bralke in bralce, zdaj pa stopa med nas še bogatejša. Roman, ki ga je v letih 1956/57 objavljajal v reviji Naša sodobnost, je Ciril Kosmač namreč za knjižni natis sedem let pozneje skrajšal. Izločil je zlasti več strani, na katerih njegov drugi jaz, pisatelj Peter Majcen, niza spomine, pripoveduje o hčerki in sinu, premišljuje o literarnem ustvarjanju in svojem glavnem junaku Temnikarju, starem tolminskem kmetu, ki prvič v življenju zbere pogum, žrtvuje življenje in tudi svojo družino, da bi ranjene partizane obvaroval pred belogardisti. V času nastanka *Balade* je bila junaška zgodba pomembnejša od esejistčnih primesi, danes pa so tudi tovrstni odlomki privlačni, zanimivi, tehtni. Obenem pa niti iz nove izdaje nismo izločili izboljšav, ki jih je Kosmač dopisal v knjižne natise. Res celovita *Balada*, s katero praznujemo 80. obletnico zmage nad nacifašizmom in

konca druge svetovne vojne, je tako končno našla pot med knjižne platnice in bo, upamo in verjame-mo, še utrdila sloves besedne umetnine, s katero je domača književnost iz socialnega realizma zaplula v moderne tokove.

Draga bralka, dragi bralec, uživaj na plovbi!

Andraž Gombač, iskalec in zbiralec

Prijatelju Francetu Vregu, partizanu Miletu, ki mi je tako dolgo prigovarjal, naj napišem intervju, da sem naposled zasnoval to balado. Upam, da bo v njej našel odgovor vsaj na nekatera svoja vprašanja.

* Vse opombe v besedilu so uredniške.

I

Bridko je donela trobenta in na sinjem nebu je mirno plaval bel oblak.

A šele kasneje.

V začetku je bilo vse zelo preprosto in zelo lepo.

Postavila sta na tla kovček, nahrbtnik in pisalni stroj. Soba je bila še domača, a nekam mračna. Nemara pa je bila samo videti mračna, ker je zunaj ognjeno opoldansko sonce tako navpično lilo z modrega neba.

Kmet si je z dlanjo potegnil po čelu in z leno kret-njo otresel znojne kaplje. Nato se je s hrbtnom naslonil na odprto okno in se pri priči začel spet praskati po poraščeni bradi. Bil je dolg in suh, gol do pasu in v kratkih hlačah; in ker je stal v oknu in je za njim padal na ozko notranje dvorišče žareč slap bele sončne luči, je bil teman, skoraj črn.

Peter Majcen, ki je takoj stopil k mizi, je mimogrede blisknil po njem. Svojega pogleda se ni niti zavedal; to mu je bilo v krvi. Toda njegov opazovalni dar, ki je večkrat deloval samostojno in bliskovito, je medtem že opredelil kmetovo podobo:

»Počrnela gotska soha izmučenega svetnika v nekoliko nadnaravni velikosti.«

Peter Majcen je priznal, da primera ni slaba, a se že isti hip ni več zmenil ne zanjo ne za kmeta. Njegova glava je bila prepolna najrazličnejših podob in

njegovo srce je bilo preveč radostno. Ognjevito je zgrabil razmajano mizo ter jo začel premikati sem in tja po zverženem podu, da bi trdno obstala.

Kmet je podrsal s čevljem in pogrknil. Nato se je popraskal in rekel:

»Hm, kajpak ... Vi torej pišete?«

»Pišem!« je prikimal Peter Majcen.

»Hm, kajpak ... Toda človek bi lahko sodil, da ste profesor ... ali zdravnik ... ali kaj podobnega ...«

»Ah, to pa res ne! Saj nimam očal!« se je pošalil Peter Majcen. Bil je človek srednje rasti in srednjih let. In zdaj je bil ves vesel in ves živ, kakor je bila živa in vesela njegova pisana srajca. »*Srečen sem! Srečen sem! Srečen sem!*« je v nekakšnem valčkovem ritmu tako glasno utripalo v njem, da mu je bilo skoraj nerodno. »*In otročji sem. In vznemirjen. Vznemirjen kakor mlad fant, ko gre prvič na sestanek.*«

»Hm, kajpak,« se je popraskal kmet. »In pišete knjige?«

»Knjige ... *Pa saj je skoraj tako.*«

»Povesti, kakor se reče?«

»Povesti ... *In zmeraj je kakor prvič.*«

»In pišete iz svoje lastne glave?«

»Iz svoje lastne glave ... *Samo ženska je zmeraj druga.*« Peter Majcen se je nasmehnil, nato pa je njegov obraz za hip potemnel, kakor bi bila švignila čezenj črna senca.

»Hm, kajpak,« se je popraskal kmet. »To se samo tako reče ...«

»Ah, seveda!« je živo pribil Peter Majcen.

»Hm, kajpak ... Hotel sem reči, da pišete ... da pišete kar tako.«

»Kako?« se je ozrl Peter Majcen. A že isti hip se je zavedel in se spet sproščeno nasmehnil. »Seveda, seveda! Kar tako, kar tako!« Lahkotno je zmignil z rameni in si vrgel plave lase s prostornega čela. »*Samo glavo sklonim nad pisalni stroj, pa se vsuje iz nje, kakor se orehi vsujejo iz polnega mernika.*« Po čelu, po licih in okrog ust je imel že kar precej globokih brazd, ki so jih bile zaorale vsakdanje skrbi in zarezali ostri noži neredkih bridkosti. Toda zdaj je bil ves njegov obraz ožarjen od notranjega ustvarjalnega ognja, ki je bil že na poti zagorel v njem.

»Hm, kajpak,« se je popraskal kmet. »V glavo vam šine, pa napišete?«

»V glavo mi šine, pa napišem ... *Preprosto, kar se le da! In če bi ti vedel, kako je prijetno, prijetno!*«

»Hm, kajpak ... Včasih pa tudi kaj slišite in potem napišete?«

»Tudi!« je prikimal Peter Majcen in s pogledom spet blisknil po njem. »*Nemara bi ti rad ponudil kaj svojega? A kar počakaj, bratec! Zdaj res ne utegnem! Čakajo me stari junaki! Že leta in leta me čakajo! Zdaj me nestrpno čaka stari Temnikar.*«

»Hm, kajpak,« se je popraskal kmet. »Ljudje doživijo marsikaj.«

»Marsikaj, marsikaj ...«

»In tudi navadni ljudje!«

»Tudi navadni ljudje so nenavadni.«

»Hm, kajpak ...«

»In nenavadni so večkrat prav navadni.«

»Hm, kajpak ... Ljudje so ljudje.«

»Ali pa tudi niso!« je živahno odbil Peter Majcen. Kmet je pogrknil.

»Hm, kajpak,« se je popraskal. »Včasih res niso.«

»Niso! Niso!« je živo zmajal Peter Majcen, kakor bi ga ta bridka resnica nenavadno razveselila.

Kmet je spet pogrknil.

»Kaj hočemo!« je vdano vzdihnil. »Je že tako ...«

»Hm, kajpak!« je nehote in nevede prikimal Peter Majcen in se obrnil. S krepko roko je pograbil kovček, ga veselo zavihtel na posteljo in odprl. V njem so bile knjige, papir in mape z nedokončanimi rokopisi in osnutki. Na vrhu je ležalo pismo. »*Kaj pa je to? ... Aha! Vprašanja za tisti prekleti intervju! Zgaga! A ker je Mile, bom že odgovoril.*« Zganil je pismo in ga vtaknil v škatlo k cigaretam, da ne bi pozabil nanj.

»Hm, kajpak,« se je spet oglasil kmet. »Pa o vojni tudi kaj pišete?«

»Tudi o vojni.«

»Hm, kajpak ... Saj prav o vojni bi se dalo napisati še marsikaj.«

»Marsikaj! Marsikaj!« je globoko prikimal Peter Majcen in se obrnil. »In ne samo juriš in bitka in zmaga in trobenta, ki po zmagi trobi svoj tra-ra-ra!« Položil je zavitek papirja na rob mize, si dal obe roki pred usta, se vzdignil na prste in zatrobil na tri strani sveta: »Tra-ra! ... Tra-ra-raaa! ... Tra-ra-raaaaa! ...«

Kmet se je zdrznil in prestrašeno izbuljil oči.

»Kaj pa je ... Aaa, vi se čudite, ker sem tako zatrobil!« se je veselo zasmel Peter Majcen. »Oh, ali še niste slišali, da so umetniki otročji? Otročji so in

razposajeni kakor nedolžni otroci. O, popolnoma neresni ljudje! Mar resni ljudje gnetejo ilovico, mešajo barve, pišejo pesmi in povesti? Kje pa! To je vendar igračkanje. Zato resni ljudje umetnikov ne jemljejo resno. In tudi pametne žene jih imajo za bedake.«

Kmet se je odkrehnul in glasno požrl slino.

»Hm, kajpak,« se je popraskal. »Žene –«

»Kajpak! Kajpak!« ga je ustavil Peter Majcen, uprleavico v bok, vzdignil desnico in preroško iztegnil kazalec. »A po smrti pride poveličanje! Pogreb na državne stroške, plošča na rojstni hiši, kjer je živel in delal, plošča na hiši, kjer je umrl, ulica z njegovim imenom, nagrobnik, spomenik! Za tem pa nastopi neustrašni odred učenih, a nič kaj obzirnih policajev, ki s čemerno nabrano šobo, nagubanim čelom in prišiljenim nosom najprej prevohajo vse njegove papirje in papirčke, ki jih domači še niso požgali, nato pa se spustijo po vijugasti sledi njegovega življenja in v potu svojega znanstvenega obraza natančno doženejo, kod je hodil in kje je bil in pil, koliko je bilo ljubic in kakšne so bile, kaj je uganjal tukaj in kaj je počenjal tam, kje je služil v vojski in kje v miru, koliko je zaslužil in kako je zapravljal svoj denar! Znanstveno, a kar brez rokavic, mu pretipajo jetra in obisti in mehur – O, mehur je pri umetnikih skoraj najpoglavitnejša stvar! – prebezajo mu drob, izžmejo srce, prežagajo lobanjo in jo izmerijo, stehtajo možgane, preštejejo rebra in dlake na prsnem košu! No, potem pa vsak po svoji metodi – Saj gre vendar tudi za dokaz njihove lastne izvirnosti! In zakaj je ne bi dokazali, če se nudi priložnost? – mrzlo in uradno

dokazujejo, da je ločila postavljajl smiselno, čeprav jih ni postavljajl po splošno veljavnih pravilih; da je njegov jezik živ, lep in tekoč, čeprav ne bi mogli trditi, da bi bil kremenit; da je bil dober stilist, nemara celo predober, saj ga je včasih zaneslo v drugo skrajnost, v artizem; da je bil mojster verističnega, realističnega dialoga, čeprav ga ne moremo prištevati k čistim realistom; da je v njegovih delih precej pristnih epičnih momentov, a da se nikdar ni povzpelj do pravega epičnega pisanja; da je bil zakrknjen lirik s precejšnjim romantičnim nadihom; da je bila njegova satirična žila tako močna, da je včasih brizgnilo iz nje tudi tam, kjer ne bi bilo treba; da so njegove misli kar lepo zaokrožene, večkrat celo izvirne, čeprav niso nenavadno globoke; da je bil miselno napreden, čeprav z lahkoto zasledimo, da se ni ukvarjal s proučevanjem družboslovnih del; da so njegovi značaji doživeti in živi, ljudje iz mesa in krvi, čeprav niso monumentalne, enkratne figure; da je gledal na svet nekoliko zviška in z rahlim posmehom, čeprav je bil v resnici prežet s humanizmom; da je napisal zelo malo, a da je njegovo pisanje kulturno, dokaj svojsko in sugestivno, čeprav mu naposled vendarle nekaj manjka; da so ... da je ... skratka, vsemu navzlicu navkljub je bil mož človek in umetnik in zato je prav res škoda, ker je legel v prerani grob ... Veste, baje vsi umetniki umrejo prezgodaj, tudi če so stari že sto let.«

Kmet je začudeno zamežikal in pogrknil.

»Hm, kajpak,« se je popraskal. »Pravijo, da smrt nikdar ne pride prepozno.«

»Ha! Mislite?« je razposajeno odbil Peter Majcen. »Včasih jo ljudje čakajo in kličejo, pa je ni od nikoder.«

Kmet je odprl usta in koščeni prsti so mu otrpnili na poraščeni bradi.

»Kaj? Mar ni tako?« je vprašal Peter Majcen.

Kmet je zaprl usta in glasno požrl slino.

»No, no!« se je sproščeno nasmehnil Peter Majcen. »Nikar ne jemljite tako smrtno resno! Ali vam nisem že prej rekel, da umetniki niso resni ljudje? ... Jasno! Takle pogovorček o smrti ljudem ni všeč. Saj tudi meni ni zmeraj. A danes mi je! ... Zakaj? ... Zato, ker je prišla moja ura ... tista presrečna ura, ko bom delal. Takrat sem dobre volje. Nemara nekoliko čudne, nenavadne, a židane volje. Svoje volje. In kadar sem takšne volje, je zame vse, sploh vse, kar je – in tudi česar ni – živo, lepo in polno. Vse je samo življenje. Še smrt! ...«

Kmetovi prsti so spet otrpnili na poraščeni bradi.

»To se vam nemara čudno sliši, a je tako!« je priki-
mal Peter Majcen. »A kar mirno se popraskajte! Če sam tega ne razumem, tudi vi verjetno ne boste ... Tako je! In kako lepo je, da je tako!« se je nasmehnil in se na peti zasukal h kovčku. Vzdignil je pokrov in začel nabirati mape v naročje. »*In zmeraj je tako. Kadar pride navdih, kadar vem, da bom pisal, sem vesel, igrav, skoraj razposajen, kipečega srca, lahke duše ... Saj ne bi rekel, če bi se pripravljaj k veseli zgodbi. Toda glej, opisoval bom nečloveško trpljenje, divjo muko, bridkost, smrt, okrutno smrt – a mene je zdaj sama čudna, nepojmljiva radost! ... Že res, da*

bom potem, ko bom pisal, ko bom trpinčil svoje junake, ko jih bom gnal v smrt, tudi sam trpel in nemara celo solze goltal – a zakaj je zdaj tako? ...» Zmignil je z rameni in si zadovoljno ponovil: »Je tako. In kako lepo je, da je tako!«

Položil je mape na mizo ter jih začel razporejati natančno in počasi, čeprav je skoraj drgetal po tistem lepem trenutku, ko si bo skuhal turško kavo, sedel k mizi, si prižgal cigareto in se naposled vendarle spet srečal s svojimi junaki. »Še danes, še danes bom začel! ... Že toliko let sanjam in hrepenim, da bi napisal res realistično, epično novelo. In zdaj imam snov, zdaj imam pravega junaka. Temnikarja se bom lotil! Temnikarja ...« Poiskal je mapo z naslovom PRVI IN POSLEDNJI BOJ ter jo odprl, da bi polistal po osnutkih. »Da, Temnikar, tebe se bom lotil! Tebe, dragi sosed! ...«

In že je Temnikar stopil predenj. Njegova podoba je bila bolj jasna in čista, kakor je bila kdaj koli v živem življenju.

Stal je v sajastem, črnem okviru obokanih vežnih vrat svojega starega, samotnega doma. Stal je visok in vzravnán, prav takšen, kakršen je bil tisti zimski dan, zadnji dan življenja, ko se je odpravil na svojo poslednjo pot – v svoj prvi boj. Stal je na izlizanem kamnitem pragu, v starih in razbitih škornjih, v starem avstrijskem vojaškem plašču, v stari in oglodani polhovki, s čutaro žganja za pasom, s sekiro pod pazduho, s težkim, nabitim samokresom v žepu.

– Kakšen mir je v tem človeku! – je navdušeno pomislil Peter Majcen. – Kakšen slovesen mir! In vendar prav dobro čuti, da bo živel samo še pet, nemara šest, največ še sedem ur. A na to niti ne pomisli. In prav tako niti za hip ne podvomi o svoji smrti.

Temnikar je stal nepremično. Njegov krepko rezani, razbrazdani, brkati obraz je bil miren, odločen, nekoliko slovesen, poplemeniten, skoraj poveličan.

Peter Majcen je nagubal čelo, priostril pogled in se zamislil.

– Toda zakaj ni Temnikar podvomil o svoji smrti? – se je naposled vprašal. – Zakaj? Eh, zato vendar, ker bi bilo drugače njegovo dejanje brez veličine. Da, šele smrt poveliča junaško dejanje! ... Toda, ali se je mar odločil zaradi veličine? Ne! ... Zaradi ponosa? Ne! ... A vendar ... Ah, le zakaj zdaj vrtaš vanj? Pusti ga pri miru, da ga ne zlomiš! – se je pokaral.

A Temnikar se je že spremenil. Še bolj se je vzravnaval. Toda z obraza sta izginila plemenitost in poveličanje. Vsa njegova visoka pojava je bila zdaj prežeta s ponosom, kakršen Petru Majcnu ni bil vseh.

– Kaj pa je to? – se je namršil. – Ah, seveda! Zdaj Temnikar v mislih vidi samega sebe po boju, če bi ostal živ. Da, takšen bi bil, če bi jih potolkel vseh pet in bi se potem vrnil domov. Takole bi se razkoračil na pragu in bi zviška motril komandanta in komisarja, ki se ne bi in se ne bi mogla načuditi njegovemu junaštvu:

– Tovariš Temnikar! Vi! Pri vaših sedemdesetih letih! ...

– Saj ni vredno besede! – je Temnikar zamahnil z roko in nato hrupno odpihnil vodo iz čokatega nosa. – Pospravil sem jih za malo južino! ... Ha, zdaj so že v Betlehemu, krote hudičeve! ...

Peter Majcen se je zmračil in zmajal z glavo. Bilo mu je prav res žal, ker je Temnikarja premagal ponos.

Tudi Temnikarjev obraz se je zmračil.

– Le mrači se, sosed, le mrači se! – je pomislil Peter Majcen. – V dušo ti vidim ... A ne zameri, to je moj poklic ...

Temnikar je pobesil pogled.

– Moral bi biti neprizanesljiv, – je pomislil Peter Majcen. – Pa kaj hočemo! – je vzdihnil. – Saj kar ga je premotilo, ni tako hudo. To je splošna človeška slabost. O, vsi, prav vsi bi bili junaki in vsi bi junško darovali svoje življenje, če bi potem še živeli, da bi lahko videli, kako nas slavijo! ... Eh, vsi smo nečimrni! ...

Temnikar je pogledal očitajoče in proseče hkrati.

– No, no, kar miren bodi! – ga je potolažil Peter Majcen. – Tega trenutka tvoje slabosti ne bom niti omenil. Ne, ne! Niti sence ne sme biti na tvoji podobi! Ti moraš biti čist, klasičen junak!

Temnikar se je spet vzravnal, a njegov obraz še ni bil pravi.

– Kaj pa je zdaj? – je pomislil Peter Majcen. – Aha, že vem! O kajpak, težko je slovo od doma, še težje, ker nihče ne ve za tvojo odločitev. Zdaj odhajaš za vselej. V boj odhajaš in v smrt! A tega nihče ne ve, ne žena, ne hči, ne sin! ... Kaj? Mar res nihče ne ve? ...

Glej, jaz vem! In hodil bom za tabo in opisal bom tvojo poslednjo pot in tvoj prvi boj.

Temnikar je vzdignil glavo. Pod košatimi obrvmi se je vžgal jasen pogled. Švignil je po strmem in zasneženem pobočju. Za hip je obstal v Robeh pod ostrim Vranjekovim grebenom, nato pa se je vzdignil še više, na jekleno modro nebo. Tam, že prav na robu, se je v zimskem soncu še rahlo pozibaval lep in bel oblak njegovega življenja. V jekleno modrih Temnikarjevih očeh sta se zasvetili dve beli lisi, dve srebrni kaplji. In njegov obraz je bil zdaj spet prejšnji, pravi: miren, odločen, nekoliko slovesen, plemeniten, skoraj poveličan.

– Tako! Tako!... – je zadovoljno prikimal Peter Majcen. – To je tvoja prava podoba! Takšnega junaka potrebujem! ... In zdaj stopi, stopi s hišnega praga, zakaj ko se boš odtrgal od praga, ne bo nobene slabosti več!

Grem! – si je rekel brez besede. Hotel se je še enkrat ozreti po dolgi in temačni veži, kjer so pri ognjišču stali vsi trije, in vsi trije našobljeni, žena in hči in sin, a se ni ozrl. Hitro je stopil s praga na dvorišče, stisnil k sebi sekiro in potipal samokres.

– Pojdi! Pojdi, da te hudiči ne prehitijo! Čas hiti! – je rekel Peter Majcen.

– Čas hiti! – je ponovil Temnikar in krepko zagazil v sveže nameteni sneg.

Peter Majcen je čutil, da so se mu zameglile oči, a vseeno je jasno gledal za njim in je bil bridko ponosen nanj.

»Čas hiti! Čas hiti!« si je polglasno rekel Peter Majcen, hitro odložil mapo in se obrnil h kovčku, da bi ga izpraznil.

Kmet je s čevljem podrsal po podu in se odkrehnil.

»Hm, kajpak,« se je popraskal. »Pa vam gre hitro izpod rok?«

»Kaj?« je trznil Peter Majcen, ki je bil že pozabil na kmeta.

»Pravim, če vam gre pisanje hitro izpod rok?«

»Ha! Včasih gre, včasih ne gre,« je zmignil z rame ni Peter Majcen. »A *Temnikar bo šel hitro. Saj ga že tako dolgo premlevam, da se bo nemara res sesul na papir.*«

»Hm, kajpak,« se je popraskal kmet. »Sicer pa imate stroj.«

»Poglavitno je, da ima človek pri takšnem delu mir! In da je sam!« je s poudarkom rekel Peter Majcen, ki je počepnil h kovčku in začel prebirati knjige. »*Upam, da me ta nesrečnik ne bo gnjavil! Prišel sem na deželo, da bi se nekam zaprl in v miru pisal, a ne da bi mi kdo ves dan ‚kajpakal‘ po glavi! ... No, reči moram, da sem si našel prav lep kot. Ta stara, čudno bela, čeprav že nekoliko razpadla, samotna pristava v koncu doline, pod črnim smrekovim gozdom, mi je kar všeč. In tudi ime mi je všeč. Črni log! Pravo ime za takšen kraj! Nekoliko je mračno, romantično. A nič zato, zakaj takšno okolje nudi domišljiji krila, da včasih lahko zaplava nad oblake, v kraljestvo fantastike. In to ni nič hudega. Saj fantastika zdaj spet ne škoduje umetnosti, kakor pravijo. In ljudje radi gledajo nekoliko nestvarne podobe in prebirajo*

knjige, ki niso bile napisane prav pri tleh ... Kajpak, kajpak, življenjska raven se vzdiguje, kakor pravimo. Na trgu je vsak dan več proizvodov; tudi takšnih, ki niso samo koristni, temveč tudi lepi za oko, veseli za srce. Da ... in zato je potrebna tudi večja izbira – uradno bi slovensko rekli asortiment – duševnih proizvodov. Ljudje so se že najedli literarnih štrukljev in mesa. To je sicer zdrava in tečna hrana, a zdaj jih že mika fazanček, penasta slaščica, kaj ostrega in pekočega ... Kajpak, kajpak, svet še ni ves raven in gladek, vsakdanje življenje je še zmeraj nevsakdanje burno in pisano, junaško in strahopetno, bridko in sladko – toda človek se kljub temu, in nemara tudi zaradi tega, le rad premakne nekam drugam; tudi v fantastiko, čeprav mu včasih šele tam prav vzdrgeta in zledeni srce, zakaj fantastika je čudno, čudno in prečudno zrcalo, ki pa kljub vsemu ne kaže in ne more pokazati nič drugega kakor prepesnjeno podoba našega lastnega zunanjega in notranjega sveta ... O, tudi tukaj ima dialektika svoje prste vmes! Ne uideš ji! Pravopis pravi, da je to metoda spoznavanja razvojnih pojavov v naravi kot rezultata nasprotij in odnosov. Ta opredelitev me nekoliko jezi, ker za rezultat niso našli slovenske besede, prav posebno pa me jezi, kadar je rezultat človek. A kaj bi! Tako je. In tudi če dialektike ne poznaš in ne priznaš, ostaneš pojav v naravi, ki ga dialektika peha med nasprotji in odnosi – in rezultat tistega pehanja si ti. O, prav huda zver! (To mislim resno in z vsem spoštovanjem, zato bi bilo odveč, če bi kakemu literarnokritičnemu miličniku treščilo v glavo, da bi me zaradi tega klical

na odgovor!) ... No, in tako je torej z mano tukaj vse lepo in prav. Samo stari je videti nekoliko tečen. Nič ne rečem, saj prav dobro sodi v to okolje. Tudi on je nekoliko mračen in lahko bi ga človek vzdignil v romantično, celo fantastično podobo. Nemara bi bilo kar zanimivo, če bi mu pogledal v drob. Toda ne utegnem ... A ne samo, da ne utegnem – ne zanima me! In zakaj ne? Ker mi ni všeč. Saj ne smem reči, da mi je zoprni, samo všeč mi ni. Težko bi mu stisnil roko ... Ali ni čudno, da me nekateri ljudje ne odbijajo samo srčno, temveč tudi telesno? In ta je takšen. Prav dobro vem, da ga ne bi mogel opisati, pa če bi bil še tako zanimiv. Vse svoje junake moram imeti rad, če jih hočem opisati; tudi tiste, ki jih sovražim in zaničujem. A ta mi ni všeč. In manj in manj mi je všeč. Praska se, melje svoj kajpak in se drži čemerno, kakor bi imel čir na dvanajsterniku ... Sicer pa je siromak nemara res bolan, ker je tako neznansko suh.«

Kmet se je globoko odkrehnul in glasno požrl slino.

»Hm, kajpak,« se je popraskal. »Mir ... seveda ... mir ...«

»Mir! Mir!« je pribil Peter Majcen. »In ne samo eno uro mir! In ne samo en dan mir! In ne samo teden dni mir! Mir, sploh mir, dokler pišeš!«

»Hm, kajpak,« se je popraskal kmet. »Kar se tega tiče, mir je ... A če bi ostali čez zimo, potem bi šele videli, kaj je mir! ... Samota tukaj kar laja v človeka!«

»Glej ga no, praskača čemernega!« se je začudil Peter Majcen. »Prav tako je Tilčka rekla Temnikarju,

ko je dolga zimska noč zalila samotni Temnik.« In odgovoril je, kakor je bil Temnikar odgovoril Tilčki:

»Samota naj kar laja, samo da ne lajajo ljudje!«

»Hm, kajpak,« se je popraskal kmet. »Samota ni ravno zmeraj prijazna, a tudi ljudje so včasih človeku v napoto.«

»Kaj pa je zdaj to? Spet Temnikarjeve besede!« je trznil Peter Majcen in nenadoma mu je postalo nekam neprijetno pri duši. »Čudno! Saj sta živela sto kilometrov narazen in se prav gotovo nista nikdar srečala! Od kod ta nerazumljiva povezava?«

Nehote se je ozrl in poblisnil po kmetu. Res je! Proti žarečemu slapu bele sončne luči, ki je za njegovim hrbtom padal na notranje dvorišče, je bilo videti, kakor bi bila k oknu prislonjena stara gotska soha izmučenega svetnika v nekoliko nadnaravni velikosti. Bil je neznansko suh in tenak. Tudi obraz je bil podolgovat, čelo visoko, oči velike, lica udrti, nos koničast, pobešeni sivi brki kakor dva kapnika nekakšne čudne, okamenele bridkosti. Bil je gol do pasu. Pod zarjavelo, trdno, usnjato kožo so se mu razločno poznala ozka rebra. Njegov trebuh je bil prava lakotnica. Kratke, zamazane hlače iz temno rjavega žameta so mu ohlapno visele na kolkih, kakor bi bile res iz lesa. Iz širokih hlačnic sta štrleli dve dolgi in tenki nogi, toda kolena sta bili nenavadno debeli in grčasti, kakor bi bil ta dva sklepa posebej iztesal kak hribovski kolar, ki se ni prida menil za obliko, temveč je gledal predvsem na to, da so njegovi izdelki držali za večne čase.

»Ne, ta pa res nima nič skupnega s Temnikarjem. Še njegova senca ne more biti. Temnikar je bil hrust, to pa je prga, prava prga, čeprav ni lepo, da tako rečem.«

Kmet je s čevljem podrsal po podu in se globoko odkrehnul.

»Hm, kajpak,« se je popraskal. »Ne zamerite, ali se spleča?«

»In kakšen glas ima! Votel in raskav! Kakor bi se mu iz grla vsipal grušč po lesenem koritu v trebušno votlino. Temnikar pa je govoril, da je kar done-lo. Dokler je hodil še k spovedi, je vsa vas poznala njegove grehe. ‚Jernej, tiše, tiše!‘ ga je miril župnik iz spovednice. Temnikar pa še glasneje: ‚Če mora bog vedeti, kakšen sem, zakaj ne bi vedeli tudi ljudje! Ali ni to pošteno? Saj živim na zemlji in ne v nebesih!‘«

»Hm, kajpak,« se je popraskal kmet. »Vi že veste ...«

»Seveda vem!«

»Pa ne zamerite ... vprašal sem kar tako.«

»Kaj? Ali ste kaj vprašali?« se je obrnil Peter Majcen. »Nisem slišal.«

»Ne zamerite, vprašal sem, če se spleča.«

»Kaj?«

»Ali se pisanje spleča?«

»Ne!« je mračno odbil Peter Majcen in temna senca mu je spet švignila čez obraz. »Ta hudič me bo res zagnjavil! On seveda misli samo na denar, a mene dreza tja, kjer sem najbolj občutljiv.«

»Hm, kajpak,« se je popraskal kmet. »Ljudje danes bolj malo bero ... No, otroci še bero ... Kajpak, pozimi bero ... Ali pa na paši.«

»Zdaj bo pa čas, da ga spravim iz sobe!«

»Hm, kajpak ... Bolj malo bero ... O vojni pa sploh ne marajo brati ... Hm, kajpak, vojne so vsi siti.«

»Seveda ... A ne zameri, jaz pa tebe.«

»Hm, kajpak,« se je popraskal kmet. »Spomini so grenki ... In vseh vrst ... In rane še niso zaceljene, kakor se reče ... Hm, kajpak, če se bodo sploh kdaj zacelile.«

»Čas vse zaceli!« je odločno rekel Peter Majcen, se naglo obrnil in položil kup knjig na stol. »Ali bi lahko kje staknila še eno mizo?«

»Ne verjamem,« je zmajal kmet.

»Ah, kako staro mizo bova pa vendar kje staknila! Saj imate skoraj graščino!«

»A mizo?« se je popraskal kmet. »Mizo bova že staknila. Kajpak. Da le hujšega ne bi bilo!«

»Kaj pa naj bi bilo hujšega?« je nervozno trznil Peter Majcen in nato s pogledom obstal na njem. »Že sam vem, kaj je hudo, česa se bojim in kaj me grize! ... A čakaj, čakaj ... nemara pa tebe kaj grize?«

»O nič, nič!« je hitro odkimal kmet in se je skušal celo nasmehniti. »To se samo tako reče,« se je popraskal. Njegovi prsti so bili nenavadno dolgi, koščeni in rjavi, kakor bi bili res izrezljani iz starega lesa.

»Ni mi vseh, ni mi vseh!« je nehote zmajal Peter Majcen. »Saj je nemara res siromak in trpin, a ni mi vseh! ... No, ali greva po mizo?«

»A zdaj?« se je popraskal kmet, ne da bi se premaknil.

»Zdaj, zdaj! ... *In nikamor se mu ne mudi! Ko bo prišla smrt in mu poreče: ‚Črnilogar, greva?‘, se bo prav tako popraskal in rekel: ‚A zdaj?‘*«

Šla sta iz sobe in sta na koncu temačnega hodnika našla staro mizo. Peter Majcen jo je obrisal s prepe-relo vrečo, ki je ležala na njej.

»Tako, zdaj bo pa vse v redu!« je rekel s poudarkom.

»A da bo?« se je popraskal kmet.

»Seveda bo!«

»No, samo da bo ... a če ne bo –«

»Bo! Bo!« je pribil Peter Majcen in si z jezno močjo zavihtel mizo na glavo.

»No, samo da bo,« je rekel kmet in se vrnil za njim v sobo.

Peter Majcen je postavil mizo na tla in jo začel tako hrupno premikati po zverženem podu, da je kar ropotalo.

»Hm, kajpak,« se je popraskal kmet, ki se je bil spet naslonil na okno. »Razmajana je, pa bo že.«

»Seveda bo! ... *A ne odgovarjaj mu več!*« si je ukazal Peter Majcen. »*Ne odgovarjaj mu več, pa bo šel!*« Potegnil je cigarete iz škatle, da bi z njo podložil mizno nogo. V rokah mu je ostalo zganjeno pismo. »*Aha, intervju! Še ta zgaga!*« Namrdnil se je in položil pismo na pisalni stroj, da bi ga imel pred očmi.

»Hm, kajpak,« se je popraskal kmet. »A če bo treba še kaj, kar recite.«

»Bom! Bom!« je prikimal Peter Majcen. »*Ne, niti besede več ne bom rekel!*« Prepognil je škatlo in pokleknil na tla, da bi jo potisnil pod mizno nogo. »*In*

ne razburjaj se! Kaj se le meniš zanj! Na Temnikarja misli!«

Pomislil je in že je videl in slišal:

– Niti besede več ne bom rekel! – je sklenil Temnikar in si potegnil škorenj na nogo.

– Saj! – je revsnila Temnikarica, ki je z burklami vsajala lonec v peč. – Norec je norec! Če bi ga do jutri tresel, se mu pamet ne zbudi!

– Niti besede več! – si je ponovil Temnikar in si potegnil škorenj še na desno nogo.

– Pa vsaj povej, kaj je kar naenkrat treščilo vate!

Temnikar je stopil k sajastemu skledniku, snel z žeblja svojo staro avstrijsko vojaško čutarico in v mislih že najmanj desetič računal: – Hudiči bodo šli po kolniku in nato po Vratarski stezi, sam pa jo bom mahnil čez Malново brdo in jih bom prehitel. Gazil bom po celem, a jih bom prehitel. Krotam psoglavskim se ne bo nikamor mudilo, ker je sončen dan.

– Jernej, govori! – je ukazujoče rekla žena in trdo postavila burkle v kot. – Bodi vendar človek! Le zakaj se moram vse življenje prepirati s tabo?

»Hm, kajpak,« se je popraskal kmet. »Kar recite, saj smo vendar ljudje.«

»Seveda ...« je odsotno zamrmral Peter Majcen, ki je vstal in začel razporejati knjige po mizi.

»Hm, kajpak ... Pogovoriti se je treba, pa je.«

»Seveda ... A z mano nič več!«

– Z mano nič več, – je rekel Temnikar, ki si je nali-val žganje v čutarico.

– Ha? – je zaničljivo prhnila Temnikarica. – Rada bi vedela, zakaj se ne bom več prepirala s tabo?

– Z mano nič več ...

– Do smrti se bom prepirala s tabo! Saj dobro vem, da te pamet ne bo prej srečala!

– Saj pravim: z mano nič več ...

– Ha? – je spet prhnila žena. – Mar misliš, da te tista s koso čaka že za hišo?

– Ne, za hišo me ne čaka, – je mirno rekel Temni-
kar in stopil v mrak za vežnimi vrati, kjer je visel
njegov stari avstrijski vojaški plašč.

– Saj! Pa tudi če bi te čakala, s koso te ne bi spravi-
la. Tebe bo treba s kolom.

– Tudi s kolom nemara. Kaj se ve ... – se je oglasilo
iz mraka, in glas je bil nenavaden, globok in tih.

– Jernej! Kako pa danes govoriš? – se je tudi Tem-
nikarici prelomilo v grlu.

– Kako? – je vprašal Temnikar, a obrnil se ni, ker
ni maral, da bi mu žena videla v obraz.

– Nekam čuden si ... Kakor da nisi več ti ...

– Nemara že štirideset let res nisem bil, a danes
sem spet.

– Saj! – je s prejšnjo zaničljivo pikrostjo odsekala
žena. – Še zdaj, ko si že skoraj z obema nogama v
grobu, samo na svojo prvo misliš!

Temnikar je kar obstal. – Glej, – si je rekel z očit-
kom, – odhajam, pa se je nisem spomnil! ... Tilčka! –
je poklical v mislih. In že je stala pred njim, vsa živa,
vsa bela, vsa svetla, kakor že zdavnaj ne. – Tilčka! –

O, kolikokrat se mu je bila v tistem kratkem, prekrat-
kem letu, ki sta ga preživela skupaj, skrila v ta temač-
ni kot za velikimi vežnimi vrati, on pa jo je iskal in
iskal po vsej hiši in jo klical in klical; in ko je naposled
jezno obstal sredi veže in z otročjo užaljenostjo prav
možato zaklel, se Tilčka ni mogla več premagati: iz
mračnega kota je vrgla vanj svoj zveneči smeh kakor
zlato jabolko in on je bliskovito odskočil in nato
prav tako bliskovito skočil k njej kakor razdražen
paglavец; ona pa se je že potegnila vase in je držala
drobne pesti na svojih visokih prsih in je bila vsa bela
in vsa mehka in vsa šibka in je trepetala kot trepetli-
ka, ker se je s hrepenenjem bala ognjenega viharja, ki
je z divjo radostjo vstajal v njem. – Tilčka! – Zmeraj
se mu je skrivala za vrata, a on je bil tako otročji in
trmast, da je ni nikdar iskal tam, češ tja se mi je bila
skrila že tolikokrat, zato se zdaj tišči kje drugje ... A
potem ko so jo za vselej odnesli čez prag, je še dolga
leta, kadar je stopil v hišo, zmeraj pogledal v kot za
vrati. Spočetka jo je videl tako živo, da ga je še telo
bolelo, potem pa je njena podoba zbledela in se mu
je prikazala le redkokdaj, in še takrat samo kot rahla
meglica. Štirideset let je štirideset let! In teh štirideset
let je potrdilo staro resnico, da velika ljubezen in ve-
lika bridkost ne moreta trajati večno: velika ljubezen
zgori v svojem lastnem ognju, velika bridkost utone v
svojem lastnem morju ... Toda spomin je ostal, in lep
spomin, kakršen ostane po vseh velikih in čistih stva-
reh, tudi po bridkosti, ki je minila. – Tilčka! – A glej,
zdaj ni bil samo spomin! Spet je stala pred njim, vsa
bela in vsa mehka, s sinjim smehom v mokrih očeh,

z drobnimi pestmi na visokih prsih, tako resnična in tako živa, da se Temnikar ni utegnil začuditi, ne kako ne zakaj. Samo plašč je hitro snel in ga razgrnil, da bi jo skrnil ženinim očem.

– Pa bi vsaj povedal, kam te trma nese? – se je užaljeno oglasila žena.

Temnikar se je zdrznil – in Tilčka je skopnela.

– Kaj pa se zdaj tako tiščiš v tisti temi? – je Temnikarica vzdignila svoj sitni glas. – Stopi ven in govori!

Temnikar se je obrnil in se nehote zamaknil v svojo ženo, ki se je sklanjala nad ognjiščem, vsa tenka, vsa drobna, vsa prosojna, kakor svoja lastna senca in senca svojega senčnega življenja. In v srcu se mu je nekaj premaknilo, kakor se mu je bilo premaknilo že tolikokrat.

– Ne zameri, Marjana, ne zameri! – je prijazno rekel.

– Eh! – je zaničljivo trznila s suhimi rameni. – Že spet ta tvoj cendravi »ne zameri, ne zameri«! Rajši povej, kam greš, da ne bomo v skrbeh!

Temnikar je stopil proti njej in bridko pomislil:

– Saj bi ti rad povedal, da grem v Robe! A če ti povem, me ne boš pustila iz bajte.

– Ali res ne misliš povedati? – se je strogo in zaskrbljeno obrnila k njemu.

– Ah, kam pa naj le grem? – je rekel prijazno in skoraj lahkosrčno. – V grmovje grem. Saj veš!

– Zakaj si si pa žganja nalil?

– Zakaj si ga pa ne bi? Saj je vendar zima! – je mirno odgovoril in si začel oblačiti plašč.